

Aliyə Hacıyeva
Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri
Qapalı Səhmdər Cəmiyyəti

AUDIO NİTQİN DƏQİQLİYİ

Açar sözlər: *fikrin dəqiqliyi, təfəkkür, müşahidə, qavrama, düşüncə qabiliyyəti*

Keywords: *the punctuality of the idea, mentality, observation, perception, thinking*

Ключевые слова: *точность идеи, мышление, наблюдение, соображение, способность мыслить*

Nitq fikirlə dilin vəhdəti olduğu kimi, nitq mədəniyyəti də fikri beyində formalaşdırmaq və dil vasitəsilə ifadə etmək mədəniyyətidir. Mətbuat (publisistika) üslubunu ədəbi dilin başqa üslublarından fərqləndirən başlıca cəhət fikrin (informasiyanın) sənədlərə, gerçək hadisələrə söykənməsi və sənədlə fikrə müvafiq sənədlə dil vahidlərinin seçilib məzmununa (fikrə) uyğun formaya salınmasıdır.

Bəlli olduğu kimi, yazıçıdan fərqli olaraq jurnalist (publisist) həyatı, onun bir parçasını, fraqmentini gerçəkliyə ən yaxın şəkildə, yəni dəqiq əks etdirməyə borcludur. Burada iki cür dəqiqlikdən söhbət gedə bilər: 1) müəllif fikrinin və onun söz təcəssümünün dəqiqliyi; 2) niyyətin və icranın dəqiqliyi. Burada müəllif fikrinin, yoxsa o fikri ifadə edən dil vahidlərinin dəqiq olub olmadığını aydınlaşdırmaq lazımdır. Müəllifin fikri o zaman dəqiq olur ki, o, dildən kənar gerçəkliyin əks etdirmə fraqmentinə (fakt) maksimum uyğun gəlsin. Dil vahidləri isə o zaman dəqiq olur ki, o, müəllif fikrinin “boyuna biçilsin”, yəni müəllifin gerçəklik əsasında düzgün formalaşmış fikrini mümkün qədər tam, düzgün və aydın əks etdirsin. Burada “mümkün qədər” ifadəsini ona görə işlədirik ki, fikrin tutumu həmişə dilin tutumundan genişdir. Hətta dünyanın ən zəngin dili belə gerçəkliyi tam ifadə etmək gücünə malik deyil.

Buna görə də hər bir fikir vahidinə uyğun dil vahidi tapmaq çox vaxt mümkün olmur. Bu səbəbdən söhbət fikrin tam yox, mümkün qədər tam ifadəsindən gedə bilər. Başqa sözlə, fikir əks olunan real gerçəklik fraqmentinə (fakta) nə qədər yaxındırsa, bir o qədər dəqiq olur.

Müəllif fikrini ifadə edən sözlər, illüstrasiyalar, tərtibat elementləri və s. həmin fikri nə qədər düzgün, nə qədər dolğun, nə qədər aydın əks etdirsə, jurnalistin nitqi bir o qədər dəqiq, bir o qədər dolğun, bir o qədər aydın olar. Deməli, jurnalistin nitq mədəniyyətinin birinci şərti müəllif fikrinin real gerçəkliyə və seçilmiş ifadə vasitələrinin müəllif fikrinə uyğunluğuna nail olmaqdır. Mütəxəssislər bunu fikrin dəqiqliyi və kommunikasiyanın dəqiqliyi kimi izah edirlər. Burada dörd hal müşahidə olunur:

1) Fakt dəqiq, kommunikasiya qeyri-dəqiqdir. Yəni müəllifin fikri real gerçəkliyə, fakta uyğun formalaşsa da, amma onun təsviri – söz, illüstrasiya, tərtibat elementləri məzmunu dəqiq əks etdirməyə bilər. (Müəllif qatığın “ağ” olduğunu düzgün müşahidə edib, amma mətnədə “ağ” əvəzinə deyək ki, şəffaf, yaxud “bəyaz” sözünü işlədib).

2) Fakt qeyri-dəqiq, kommunikasiya dəqiqdir, yəni müəllif gerçəkliyi düzgün qavraya bilməyib, beynində səhv fikir formalaşdırıb, amma həmin səhv fikri dəqiq ifadə edib (Müəllif ağ qatığı qara kimi görüb).

3) Fakt da, kommunikasiya da qeyri-dəqiqdir (Müəllif ağ qatığı qara görüb və qara sözü əvəzinə tutaq ki, tünd sözünü işlədib. Bu son dərəcə nadir situasiyadır).

4) İdeal variant budur ki, fakt da dəqiq olur, onun ifadəsi də (Müəllif qatığın ağ olduğunu düzgün müşahidə edib və ağ sözünü də yerində işlədib).

Jurnalistika peşəsinə yiyələnməyi qərara almış gənclərin eyni vaxtda həm düzgün düşüncə qabiliyyəti, həm də fikri düzgün ifadə etmək bacarığı olmalıdır. İxtisas təhsili düşünməyi bacarmayanlara düşünmək, yazmaq bacarmayanlara yazmaq öyrədə bilməz. İxtisas təhsili yalnız hər iki sahədəki başlanğıc qabiliyyəti inkişaf etdirmək, yönəltmək, zənginləşdirmək, cilalamaq, sahmana salmaq üçündür.

Dördüncü variantda nail olmaq üçün tələbələrə iki istiqamətdə iş aparmaq lazımdır:

a) müşahidə və qavrama (təfəkkür, yəni fikrin düzgün formalaşması) üzərində iş;

b) publisistik-jurnalistlik qabiliyyəti, yəni fikrin sözlər, illüstrasiyalar, tərtibat elementləri və s. ilə düzgün qovuşdurulub jurnalist nitqinə çevrilməsi mərhələsi üzərində iş.

Bu dediklərimizlə əlaqəli bir daha radioda bir neçə jurnalist qüsurlarını araşdırmaq:

“Həm müasirliyini, həm də qədimliyini gözləyən Bakı dünyanın mərkəzindədir” (14.05.15 Azərbaycan “Gəl səhərim”) əvəzinə demək lazımdır: “Həm müasirliyini, həm də qədimliyini gözləyən Bakı dünyanın diqqət mərkəzindədir”.

“Türkiyə ilə bağlı xəbərləri təqdim edirəm, hava xəbərlərini təqdim edirəm, valyuta məzənnəsini təqdim edirəm, sizə çatdıracağlarım bu qədər və s.” (26.07.15 ANS “Xəbərlər”). Xəbər aparıcısı cümlənin xəbərlərini özünəməxsus olan dil ilə, birinci şəxsin təkisi ilə çatdırır. Lakin xəbərlər işi kollektiv əməyin məhsulu olduğu üçün belə deyimlər cəm şəklinə deyilməlidir. Demək olardı: “Türkiyə ilə bağlı xəbərləri təqdim edirik, hava xəbərlərini təqdim edirik, valyuta məzənnələrini təqdim edirik, sizə çatdıracağlarımız bu qədər və s.”.

“Bax beləcə, əziz dinləyicilər sizə son xəbərləri çatdırırdı” (01.05.15 Speys “Xəbərlər”). Xəbərlər proqramında “beləcə” kimi əzizləmə mənasında olan sözləri işlətmək yaxşı alınır. Onun əvəzinə, “belə” sözü işlənsə yaxşıdır.

Hava haqqında olan məlumatı oxuyub bitirən aparıcı deyir: “Bunu mən demirəm, burada yazılıb, babalı hidrometrologiya komitəsinin boynuna” (05.05.15 Araz FM “Xəbərlər”). Xəbərlər proqramında belə yarızarafat, yarıciddi cümlələr işlətmək yersizdir, böyük quruma nəzakətsizlikdir.

“Saatın tamamına 10 dəqiqə qalır, yox e 15 dəqiqə” (20.07.15 İctimai “Səhər”), “İndi isə saatın tamamına 36 dəqiqə qalır, yox e ... 40 dəqiqə qalır” (28.4.15 ANS “Xəbərlər”). Bu cür çəşqinliklər dinləyicini də çaşdırır. “Saatın tamamında görüşənədək”, “Saatın tamamında xəbərlər olacaq”, “Saatın tamamında musiqilər səslənəcək” və s. Saatın özünü dəqiq deyil, “saatın tamamı” ifadələri ilə informasiyalarını vermək bütün radiolarda demək olar ki, hazırda dəb halını alıb. Saatın

özünün “saat 8-di”, “saat 10-du” və s. kimi səsəlməsinə kimlərinə ehtiyacı ola bilər. Birdə ki, saat özü də dəqiqlik sevdir. Saati idarə edən, bildirən söz yox, rəqəmdi. Xəbər, informasiya da vaxtın dəqiq deyilməsini sevdir. Saatin və xəbərin dəqiqliyini gözləyənlər var. Elə dəqiqliyi gözləmədiklərinə görə, bəzən dinləyicilər aparıcılara irad tuturlar. Bəlkə, saati olmayan bir şəxs radiodan saati öyrənmək istəyir.

Azad Azərbaycanın səhər xəbərində aparıcı deyir: “Bax, elə o, belə desək qanunvericiliklə qəbul edildi” (06.05.15). Burada “belə desək” artıq kəlmədi və aparıcı özü sanki bu sözlə verdiyi xəbərə şübhə gətirir, şərt qoyur. Söz xatirinə belə ifadələr işlətmək düzgün deyil.

Xəzər radiosunun xəbərlərində (13.07.15) aparıcı bəzi sözləri elə tələffüz edir ki, necə deyirlər sanki “ürəyinin tikanını çıxarırlar”. “Bir çox sürücülər isə avtomobilin texniki baxışı zamanı hansı sənədlərin lazım olduğunu bilmir” cümləsində “bir çox”, “Qusarda reydlər keçirildi” cümləsində “reydlər”, “Yunanıstanla bağlı yekun razılaşma əldə olundu” cümləsində “yekun” sözünü o qədər uzadır, vurğulayır ki, sözün şitini çıxarırlar.

“Prezidentimizin məqsədyönlü siyasəti sayəsində müvəffəqiyyətlər qazanır” (23.05.15 Azərbaycan “Gəl səhərim”) cümləsində xüsusi intonasiya ilə “məqsədyönlü” sözü bölünür.

Azərbaycan radiosunun “İdman” proqramının (23.05.15) aparıcısı pıçılı ilə danışdı. Belələrinə müşahidə etdikcə, Azərbaycanın dəyərli diktorları və aparıcıları yada düşür. Məsələn, Roza Tağıyevanın nitqində “Dünən, bu gün, sabah bizimlə – Azərbaycan radiosu ilə, mənim radiomla” anonsunu dinlədikcə insan sanki səhrə düşür. Səs, tələffüz çəkir insanı, onu eşitmək istəyirsən, unutmursan. Şəfəq Əlixanlı. Rəfael Hüseynovun apardığı verilişləri dinlədikcə dinləmək istəyirsən.

Çaşqınlıqlarla, baş-ayaq, şit sözlərlə dolu “salamlaşmanı, sağollaşmanı” eşitmək istəmirsən. Bəzi proqram aparıcılarının verilişi başlayarkən salamlaşması, verilişi bitirərkən sağollaşması adama xoş gəlir. Məsələn, “Axsamınız xeyir olsun. Aranlı-dağlı ellərimiz, obalarımız, el içi durnaboğaz qız-gəlinlərimiz, yurda da-yaq, el-obaya gərək cavan-comrullarımız, qotaz yaxalı, qonovuz çuxalı ağsaqqal bəy babalarımız. On iki taxta tumanlı, dili-ağzı dualı, köklü imanlı, pək bikə-bəyim nənələrimiz, belə hamılıqnan çox gördük sizləri. Əliniz işdə, könlünüz xoşluqda olsun, istəklilər. Yüz il ömür sürün, bir gün uf deməyin. Tanrı hər birinizin bucağını dolu, ocağını isti eləsin” (Azərbaycan “Bulaq”).

“Vaxtın necə keçməsinə bilmədik, bizə ayrılan efir vaxtı başa çatır. Sonda sizə arzularımız: Gülü gülənə ver, qəlbi sevənə, Aşiq olmaq gözəl şeydir, qiymətini bilənə ver. Bunu arzularınız sizə. Elə özümüzdə də. Uğurlu gün qismətiniz olsun. Bir daha sabahınız xeyir” (Azərbaycan “Gəl səhərim”).

Radio televiziya ilə çiyin-çiyinə addımlayır. Böyük qardaş kimi dilimizin saflığını qoruyur, təbliğ edir. Hər bir jurnalist radionun bu ideyasına, bu amalına sadiq qalmalı, ədəbi dilimizin saflığını qorumaqdır.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov B.A. Nitq mədəniyyətinə verilən tələblər haqqında. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Bakı: 1988
2. Əhmədli N. Jurnalistin nitq mədəniyyəti. Bakı: 2005
3. Həsənov H. Nitq mədəniyyəti və üslubiyyətin əsasları. Bakı: 1999
4. Qurbanov A. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri Bakı: 1988
5. Məhərrəmli Q. Radio verilişlərinin dili və üslubu. Bakı: 2011
6. Məhərrəmli. Televiziya jurnalistikasının əsasları. Bakı: BDU Nəşriyyatı, 2005
7. Məhərrəmli Q. Kütləvi Kommunikasiya və dil. Bakı: Çarşıoğlu nəşriyyatı. 2004
8. Məmmədov İ. Ekran, efir və dilimiz. Bakı: Elm, 1989

Summary

The punctuality of an audio speech

A journalist has to express life and its fragments punctually. There are two kinds of accuracy: the accuracy of the author's opinion and accuracy of the word. If the words expressing the author's ideas reflect his opinion, the journalist's speech becomes clear, accurate and complete. The article gives enough explanations appropriate to this idea dealing with the examples from the radio broadcasts and mentions mistakes made in radios.

Everyone tries to learn something from the radio as the radio maintains the clearness of our language and propagates it. Each journalist should keep in mind that radio spreads intelligence. It is explained in the article and gives the review of the cite "a radio journalist should talk so carefully that the listener should not understand his mistake". That is why every detail of accuracy in radio journalism is not only explained but also some ways are given with examples.

Резюме

Точность журналистской речи

Исходя из факта, что журналист должен отображать жизнь и ее фрагменты, имеется две точности: точность авторской мысли и точность его слов. Чем лучше слова будут отражать мысли автора, тем речь журналиста будет яснее, аккуратнее и полнее. В статье дается достаточно пояснений по этому поводу. Приведены примеры, взятые из выпуска радиопередач. Обсуждаются допустимые ошибки в радиопередачах.

Радио должно содействовать сохранению чистоты нашего языка и пропагандировать её. Радиожурналисты должны говорить так, чтобы слушатели не смогли найти в их речи никаких недостатков. Слушая радио, многие люди хотят научиться правильной речи. Об этом всегда должны помнить все журналисты. Им нужно помнить, что радио помогает развивать интеллект.